

Prva polemika za modernu češku književnost među učenjacima i pjesnicima*

Književnost na češkom jeziku izvanjski promatrači u Habsburškoj Monarhiji još u prvoj polovici 19. stoljeća često su stavljali u sjenu znanosti: “Česi su za svoj narod stekli naziv naroda učenjaka i filologa”.¹ Naime, vrednote češke povijesti, bilo da je riječ o “zlatnom vijeku” češkoga jezika i države u razdoblju humanizma, ili poslije o srednjem vijeku Rukopisa Královédvorskog, s jedne strane nudile su jeziku češke književnosti, koji se teškom mukom nametao, podršku u tadašnjoj srednjoeuropskoj medijskoj mreži u kojoj je dominirao njemački jezik. No, s druge strane iziskivale su brigu i aktualizaciju, koje su u velikoj mjeri posredovali upravo učenjaci, te su tako utjecale na tadašnja nastojanja i autoritet beletrista, čak su ih zasjenjivale.² Češki književnici prvih generacija novije češke književnosti često su bili uspješni više kao znanstvenici, skupljači, izdavači i sl. (Václav Hanka, Jan Kollár, František Palacký, F. L. Čelakovský i dr.). Njihovo vlastito beletrističko stvaralaštvo znatno je proizlazilo iz njihovih stručnih znanja, a njihova djelatnost pritom je često težila narodnoj kulturi i prosvjetiti: “Središnja osobnost češkoga preporoda nije bio pjesnik, nego učenjak i popularni književnik.”³

Učenjačka sastavnica, koja među ostalim zahvaća obrazloženje opravdanosti i normiranje jezika književnosti i njegovih funkcija, karakterizirala je doduše

i druge europske nacionalne pokrete,⁴ no istodobno začuđuje samorazumljivost s kojom je prema njezinom – ekstenzivnom – utjecaju na književnost na češkom jeziku, prema projekcijama na izvorno književno stvaralaštvo u pravilu pristupala književna znanost 20. stoljeća:

Zadaća naše studije jest pokušaj da se objasni što je Dobrovskom, tom iznimnom filologu i povjesničaru, osiguralo tako važno mjesto u povijesti češke književnosti, čime je zaslužio zahvalnost svih istinskih djelatnika te književnosti kasnijih generacija,

– kako je npr. konstruktivnu ulogu učenjačkoga autoriteta u promicanju humanističkoga češkog jezika u temelje književnog jezika novije češke književnosti anticipirao Felix Vodička.⁵ Tek su radovi posljednjih godina stavili naglasak i na ideološke sastavnice u učenjačkim radovima iz vremena početaka novije češke književnosti i na nadnacionalne okolnosti u kojima se ta učenjačka pozicija ostvarivala.⁶

U recima koji slijede nadovezat ćemo se na tu kritiku ideoloških obilježja fundamentalnih učenjačkih djela. Usredotočit ćemo se izravno na napetost u kojoj su se učenjački pristupi prema jeziku i književnosti stvarali u odnosu prema autorima koji su pisali na češkom jeziku potkraj 18. stoljeća, težeći k razmjernoj neovisnosti svojih djela prema situaciji erodiranog jofezinizma kao nekadašnjeg zajedničkog nazivnika. Taj proces moguće je promotriti u okviru teorije funkcionalne diferencijacije preko osamostaljenja vernakularne glagolske tvorevine u češkim zemljama u

* Studija je nastala u okviru projekta GA ČR 17-08481S *Počeci novije književne kritike u češkim zemljama 1770–1805*. Pri nastajanju rada upotrijebljeni su izvori istraživačke infrastrukture Češke književne bibliografije (URL: <http://clb.ucl.cas.cz>).

¹ Npr. Adam Mickiewicz, *Proze*, preveo Otakar Bartoš *et al.*, Prag 1957, str. 86.

² Dobiáš, Dalibor: “Slovanství jako diskurz sblížení i diverzifikace”, u: *idem* (ur.), *Rukopisy královédvorský a zelenohorský v kultuře a umění*, Prag 2019, str. 1233–1272, ovdje str. 1239.

³ Tamás Berkes, “The Ideal of Folk Culture in the Literature of the Czech National Rebirth”, u: Marcel Cornis-Pope – John Neubauer (ur.), *History of the literary cultures of East-Central Europe. Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries 3. The making and remaking of literary institutions*, Amsterdam – Philadelphia 2007, str. 298–309, ovdje str. 300.

⁴ Usp. Miroslav Hroch, *V národním zájmu*, Havlíčkův Brod 1999, str. 16.

⁵ Felix Vodička, *Cesty a cíle obrozenecké literatury*, Prag 1958, str. 63. Usp. i Jan Mukařovský, “Dobrovského ‘Česká prozodie’ a prozodické boje jí podnícené”, *Česká literatura* 2, 1954, str. 1–29, ovdje str. 2, i sl.

⁶ Vidi npr. Markus Wirtz, *Josef Dobrovský und die Literatur. Frühe bohemistische Forschung zwischen Wissenschaft und nationalem Auftrag*, Dresden 1999.

odnosu na konfesijski i staleški limitiranu komunikaciju baroknog razdoblja s latinskim i drugim privilegiranim jezicima druge polovice 18. stoljeća, što je otvorilo već nadnardo utjecajno pitanje kontrole književnog sustava, odnosno njegovih sastavnica. Diferencijacija toga “češko-jezičnoga”, dakle i diskusije o beletristici kao mjestu križanja “*der geistig, emotional und moralisch gleichermaßen entfalteten Subjektivität*”,⁷ pritom je nužno nailazila na realno malobrojnu publiku s tek rastućom potporom u gradskim slojevima, dakle i na medijsku ograničenost “češko-jezičnih” eksponata na tržištu knjiga koje se tek formira u usporedbi s autorima koji pišu njemački.

Napetost između učenjaka i pisaca u odnosu prema suvremenom češkom jeziku, kojim se ovdje želimo baviti, ilustrira i kao primjer se nudi prva polemika o modernoj književnosti pisanoj na češkom jeziku do koje je došlo u razdoblju 1795–1805. između Josefa Dobrovskog (1753–1829) i njegova danas zaboravljenog suvremenika Václava Stacha (1754–1831), koji je još na kraju 19. stoljeća proglašavan “prvim pravim novočeškim pjesnikom” (“prvý skutečný básník novočeský”)⁸ Postavit ćemo pitanje zašto je stariji učenjak od svih mogućih autora za kritiziranje izabrao upravo Stacha i njegove stihove. Ovdje nas neće toliko zanimati konkretna činjenica Stachove obrane češkoga pjesništva nasuprot silabotonskom stihu Dobrovskog, koja je već dobro proučena i situirana u širi okvir ondašnjega kulturnog transfera u Europi (Gasparovo širenje “njemačkoga” silabotonizma u srednjoj i istočnoj Europi),⁹ nego ćemo se posvetiti pitanju kako je Stach u usporedbi s Dobrovským kao učenjačkim kodifikatorom pjesništva pristupao češkoj književnosti kao socijalnom sustavu koji se diferencira i na što se oslanjao pri njegovoj apropiaciji s obzirom na njegovo tadašnje stanje.

JOZEFINIZAM KAO PARALELA KNJIŽEVNE SAMOARTIKULACIJE

Oba sudionika prve polemike o modernoj književnosti na češkom jeziku, Dobrovský i Stach, u prethodnoj, formativnoj dobi u osamdesetim godinama 18. stoljeća više nastupaju kao suputnici, nego kao uvjereni protivnici. Stach, koji je u sedamdesetim godinama u Pragu završio studij filozofije i teologije

i koji je 1781. godine zaređen je za svećenika, pripadao je mladim duhovnicima koji su bili gorljivi pristaše reforme Josipa II. i općenito prosvjetiteljstva u svojoj zemlji. Iz njegove korespondencije s Dobrovským do 1787. godine proizlazi da je u početku svoga starijeg vršnjaka, koji se već proslavio kao javno aktivan domoljubni učenjak spreman ulaziti u oštre sukobe ne samo s crkvenim autoritetima (kritika praškog ulomka Evanđelja sv. Marka), nego i sa starijim prosvjetiteljima kao što je Gelaisius Dobner¹⁰, smatrao svojevršnim uzorom. Nije oklijevao postavljati mu pitanja o njegovim gramatičkim nazorima.¹¹ Također, Dobrovský je 1786. izjavio da je od Stacha “*einige böhmische Fabeln mit Vergnügen las*”.¹² Na uzajamno povjerenje, osim Stachove stanovite upućenosti u planove njegova starijeg suvremenika, ukazuje i to da je od njega posuđivao novac.¹³

Za razliku od privremeno osiguranog Dobrovskog, kojemu je znanstveni rad omogućavalo zaleđe odgajatelja u obitelji prosvjetitelja grofa Nostica, Stach predstavlja, u uvjetima socijalnih odnosa tadašnje Habsburške Monarhije, tj. čeških zemalja u tamošnjem domoljubnom pokretu, karakterističan tip literata egzistencijalno povezanog s katoličkom crkvom, odnosno sa spomenutim jozefinizmom. Na toj pozadini razilazile su se i filozofske i teološke inspiracije dvojice autora ili, bolje rečeno, pristup njima: tako da se npr. ne da zaobići oduševljenje mlađeg od njih djelom Johanna Salomoa Semlera, njegovom biblijskom kritikom, razlikovanjem “javne” i “privatne religioznosti” i predodžbom razvoja prema općeljudskoj religiji ljubavi, a rezerviran, iako pozitivan učenjački pristup autoru od strane Dobrovskog.¹⁴ Na mlađeg je Stacha, osim sve jače tendencije prosudovanja prosvjetiteljske ideje na području vlastitog djelovanja u širim društvenim slojevima, odnosno u javnosti, izrazito djelovao i domoljubni život Praga s početka osamdesetih godina.¹⁵ Sve je to došlo do izražaja u njegovim pažnje vrijednim adaptacijama i prijevodima. Svojim inovativnim shvaćanjem napjeva i bohemiziranjem knjiga o povijesti crkve, pastoralne teologije i pučke pobožnosti, koje je temeljio na

¹⁰ Usp. npr. Oldřich Králík, “Josef Dobrovský a Gelaisius Dobner. Příspěvek k dějinám osvícenské kritiky”, u: Bohuslav Havránek, Julius Dolanský (ur.): *Josef Dobrovský 1753–1953*, Prag 1953, str. 361–412.

¹¹ Pavel Krivský, “Dopisy V. Stacha Josefu Dobrovskému. Pokračování”, *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, 1972, str. 95–105, ovdje str. 99.

¹² Josef Dobrovský [“Něco pro českou Litteraturu...”], *Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren*, 1786, 2. sv., str. 137. Přijevod citata: “sa zadovoljstvom čitao neke češke basne” (op. prev.).

¹³ V. npr. Vincenc Brandl, *Život Josefa Dobrovského*, Brno 1883, str. 34.

¹⁴ Podrobnije Josef Táborský, *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Prag 2007, str. 79.

¹⁵ Usp. također Eduard Winter, *Jozefinismus a jeho dějiny*, prev. Vladimír Soják, Prag 1945, str. 193.

⁷ Siegfried J. Schmidt, *Die Selbstorganisation des Sozialsystems Literatur im 18. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1989, str. 23.

⁸ František Bačkovský, *Kněží katoličtí o písemnictví novočeské zasloužilí 1*, Prag 1890, str. 84.

⁹ Usp. Miroslav Červenka, “Tři poznámky k Dobrovskému Prozodiím”, *Slovo a slovesnost* 64, 2003, str. 269–275, ovdje str. 269; Dalibor Dobíáš, *Puchmajerovské almanachy. Formování novočeského verše v nadnárodním kontextu*, doktorská disertacija, rukopis, FF UK, Prag 2009.

tolerancijskoj politici, Stach je, unatoč žurbi i neujednačenoj razini i eventualnoj jednostranosti svojih radova, predstavljao jednu od vodećih osobnosti koje nakon 1871. godine interveniraju u književni život na češkom jeziku, koji se polako diferencira. Dakle, on intervenira u socijalnu sferu u kojoj je dotad dominirala crkvena institucija i koja je stajala u pozadini njemačke književne kulture koja se proširila po Pragu u prethodnom desetljeću.

Svoje jozefinske korijene Stach je demonstrirao još 1782. godine sudjelujući u novom izdanju *Labyrinth svijeta* češkoga brata Jana Amosa Komenskog, djelu humanističke tradicije koje je s jezične strane cijenio i Josef Dobrovský. Njegove *Pjesme kršćanske za slabičko naselje* (1785) sa za ono doba aktualnim motom “Nismo gospodari vjere vaše, ali pomoćnici smo radosti vaše” sadržavale su skladbe u stihu za javnu i domaću pobožnost, koje je Stach u duhu prosvjetiteljstva priredio na temelju baroknih kancionala iz 18. stoljeća (usporedi npr. “Duše sveti, prosvjetli nas / Pripremi um k spoznaji; / Od mlakosti zaštiti nas, / Želimo bit’ izučeni; / S radošću da očuvamo / To što Krist nas nauči; / S ljubavlju da opstanemo, / Čast neka se razmnoži”¹⁶). Odgovarajuće “očišćenje” kroz duhovnu pjesmu, čija se uloga u češko-jezičnoj sredini tek kasnije trebala povući u pozadinu, otvarala je svoje jezično i formalno bogatstvo modernoj poeziji, a jednako tako u uvjetima tadašnjega češkog jezika omogućavala komunikaciju s – prosvijećenim – slojevima puka. Sama po sebi također je bila – dakako uz očuvanje jezične “zbiljnosti” – atraktivna i za učenjaka Dobrovskog, što se vidi iz njegove recenzije *Molitve za kršćane katoličke* Františka Jana Tomse iz 1803. godine.¹⁷

Na spojnicu širega javnog dijaloga, zasnovanoga na kritici dotadašnjih crkvenih institucija kao autoriteta književne komunikacije, i razvoja izražajnih sredstava češkoga jezika u novom prosvijećenom dobu moguće je situirati i Stachove prijevode, djela drugotne naravi, u vezi s kojima je ambiciozni autor, barem u početku, kako je 4. travnja 1783. povjerio Dobrovskom, bio u nedoumici.¹⁸ Bohemiziranje prvih dvaju dijelova tek nedavno na njemačkom jeziku napisane obrane Jana Husa i njegova učenja *Povijest velikog sabora u Konstanzu*, koju je napisao profesor crkvene povijesti Kašpar Royka (1785), djelo čiju je izvornu verziju cijenio i Dobrovský, svakako mu je dalo priliku da se u predgovoru ogradi od tradicionalne hijerarhije katoličke crkve: sa sarkazmom radikalnih suvremenika pozivao se na Pismo, napadajući one koji su Husa proglasili heretikom i, dakako, jozefinski se

obraćao vjernicima kako bi spoznali “istinu” i “s tom spoznajom sve dalje i dalje putom, koji (...) očišćen i za hod pripravljen bude, mudrijem smišljanju i djelovanju se približe.”¹⁹

Stachovo zanimanje za suvremeno pjesništvo, koje je, jednako kao u slučaju Dobrovskog, potaknuo profesor estetike na praškom sveučilištu Karel Heinrich Seibt i dakako ponajprije sljedbenik denisovskog bardskoga pjesništva i Seibtov kolega Ignaz Cornova, te aktivna kritika utjecaja crkvenih autoriteta na češku književnost, koja nije bila ograničena samo na katoličku crkvu, vodili su Stacha u ime države prema josefinskom polemičkom tekstu *Nešto za češku književnost* (1872). U njemu se pjesnik početnik kritički razračunao s idejom proslave susreta pape Pija VI. i Josipa II. od Bohumíra Dlabacha, a jednako tako sa školskom slikovitošću i stihom toga djela te s namjerom da ga se predstavi kao novu “svjetlost” u dotadašnjem obilju sve u svemu prigodne novije češke poezije. Bardska inspiracija, s kojom se zapravo razračunavao i kritizirani Dlabach, kod Stacha se očitovala u naglasku na prirodnost kao na izvorno obilježje neškolovalanih pjesnika,²⁰ putem deklarativne domestikacije rekvizita pjesništva (“Umka” umjesto antičkih Muza, uz odgovarajuće komentare), koji su se po uzoru na njemačke bardove okretali prema idiličnoj prošlosti, a dakako i prema generacijskom identificiranju s češkim jezikom i češko-jezičnim pjesništvom (“potvrđujem da je češki jezik stiha vrijedan”).²¹

Protucrkvni stavovi, programski emfatičan odnos prema češkom jeziku i široj češko-jezičnoj javnosti, ako ne i izravno karakter vlastitog pjesničkoga stvaralaštva, vodili su početkom osamdesetih godina Stacha manje uz bok Dlabachovih *Pjesni u čast presvetoga oca Pija VI.*, konkurencijskog “prosvjetitelja” češke književnosti, nego prema bliskosti mlađanih braće Thám. Zahvaljujući njima moglo se razviti češko kazalište (inscenacija *Odmetnika od ljubavi sinovske* iz 1785, za koju je zajedno s njima sročio pjesmu *Blagdan češkoga jezika*, a također u osamdesetim godinama Williama Shakespearea te Fridricha Schillera), pri čemu su, posebno posredstvom idejnog vođe skupine i prevoditelja zahtjevnih aktualnih njemačkih djela Karela Ignáca, na daske češkoga kazališta dospijevale i izrazito umjetničke ambicije. Taj krug, koji je preuzimao “husitski” češki jezik predbarokne epohe i istodobno se postavljao puristički prema češkoj baroknoj poeziji,²² namjeravao je – preko almanaha *Básně v řeči vázané* (*Pjesme u jeziku*

¹⁶ Václav Stach, *Písň Křesťanské pro Slabeckou osadu k veřejným a domácím službám Božím*, Prag 1785, str. 5–6.

¹⁷ [Josef Dobrovský, *Modlitby pro křesťany katolické*] *Annalen der Literatur und Kunst* 2, 1803, str. 693–696.

¹⁸ Václav Zelený, “Václav Stach, ‘starý veršovec’”, *Osvěta* 3, 1873, str. 482–504, 724–741, 841–853, ovdje str. 495.

¹⁹ Václav Petrýn [Stach, “Předmluva”], u: Kašpar Royko, *Historie Velikého Sněmu Kostnického* 1. Prag 1795, b. s.

²⁰ Usp. nižé Václav Stach, “Divný oučinek potěhu”, u: Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 735.

²¹ Podbělovský [Václav Stach], *Něco pro českou literaturu*, Prag 1782, str. 3.

²² V. također Mojžíř Otruba, “První mystifikace v novočeské poezii”; u: *idem, Hledání národní literatury*, ur. Dalibor Dobiáš, Prag 2012, str. 145–158.

izvezene, 1785) – pokazati svoje pjesničke sposobnosti i sljedom toga je, jednako kao prije Dlabač, kao svoju zaslugu predstavio to da je “*unstreitig der erste, der die böhmische Muse vom Schlafe erweckte [sic!]*” i da je pokazao “*wie ungerecht der Vorwurf ist, daß die böhmische Sprache zur Poesie untauglich sey*”.²³

Kako je vidljivo iz kasnije distance prema suradnji s braćom Thám²⁴, Stach se do određene mjere razilazio i s Václavom, izdavačem *Pjesni*. Iako su oba autora spajala u, u najmanju ruku deklariranu i u praksi više preskakano, neoklasicističku ideju pjesništva u okviru učenosti, odnosno čeških dugova na tom polju²⁵ te zanimanje za idilu i izvorni društveni poredak, u slavljenju čulnog života i istodobno poučavanje ili barem širi odjek, Stach se usprotivio anakreontskome Thámu i pjesmi kao formi artikulacije uznositih tema kao što su junaštvo i ustrajnost u djelovanju usprkos smrti. Polovica osamdesetih godina nudila je tu različite modele.²⁶ Uzor u suvremeniku F. G. Klopstocku, čiju je pjesmu *Ihr Tod* preveo i prilagodio za almanah, ponovo upućuje na Stachovo oporavljenje u smjeru prema ideji pjesnika – barda, koji nije vođen samo uskogrudnim pravilima, nego i nadahnućem, koje oživljava jezik i istodobno zauzima jedinstveni društveno integrirajući položaj.²⁷ To Stachovo zanimanje za poeziju zaživjelo je i u sljedećim godinama pojavivši se u prigodnim i u duhu žanra konzervativnim pjesmama, u kojima je s nadom slavio stupanje na prijestolje Leopolda II. nakon smrti prosvjetiteljskog Josipa II. No, limitirale su ga praktične mogućnosti suvremene mu češko-jezične poezije: uostalom drugi – posljednji svezak almanaha *Básně v řeči vázané*, kao nekadašnja pjesnička platforma thámovské generacije, dakako tada bez Stachovih stihova, pojavio se tek 1812. godine.

PREMA KORIJENIMA I NARAVI KRITIKE STACHA IZ PERA DOBROVSKOG

U početku gorljiv odnos Václava Stacha prema Josefu Dobrovskom ne pomučuje ni učenjakov sud o Stachovoj polemici s Dlabačom *Nešto za češku knji-*

ževnost, izdan 1786. Kao što je bilo svojstveno starijoj filološkoj kritici, Dobrovský je opisao Dlabačov i Stachov cilj ne vrednujući ih ni na koji način te se usredotočio na pitanja jezika, odnosno češke prozodije, koja je u osamdesetim godinama 18. stoljeća privlačila pozornost čeških gramatičara općenito – uostalom, i u desetljećima nakon toga figurirala je kao sjecište zanimanja učenjaka i literata.²⁸ U njezinoj primjeni Dobrovský je uočio nedostatke ne samo kod Dlabača, posrijedi je izbor kvantitativne versifikacije Václava Jana Rose, koja je navodno mehanički zasnovana na latinskom uzoru iz prethodne epohe, ali i u Stachovoj netočnoj realizaciji rima (u suvremenoj terminologiji prije asonanci) u manje nasilnom, opće pristupačnom silabičkom stihu.²⁹ Pitanje je ostalo neriješeno, doduše u tadašnjem ograničenom polju češko-jezične književnosti, no nastanak obiju programatskih pjesama praćenih Thámovim almanahom i tipski različita kritika Dobrovskog i njegovog preporučivanje naglaska (“ton”) kao temelja prozodije ipak su signalizirali da je novodobna zahtjevna češka poezija mimo baroknih napjeva i kvantitativnih tvorevina već nudila stanoviti simbolički kapital i dosljedno se otvarala polemikama i diferenciranim pristupima.³⁰

Privatni, a kasnije i otvoreni spor Dobrovskog i Stacha, koji je počeo koncem osamdesetih te se razvio u devedesetim godinama 18. stoljeća, u pravilu je bio tumačen Stachovom naravi i uzajamnim sukobom u napetom, između države i crkve prostrtom prostoru josefinskoga generalnog sjemeništa u Hradisku u Olomouci, gdje je mlađi autor bio profesor nove struke pastoralne teologije (1776–1790), a Dobrovský vicerektor i rektor, dakle njegov nadređeni (1787–1790).³¹ U pozadini su bili konflikti profesora među kojima je Stach zauzimao radikalno josefinsku poziciju, a odnos sjemeništa i olomouckog konzistorija, koji su državni uredi nastojali primiriti³² uz pomoć voditelja sjemeništa, a što se trebalo ticati izravno i “nadarenoga” profesora pastoralne teologije.³³ Iz

²³ Podrobnije Dalibor Dobiáš, “Dobrovského Česká prozodie v kontextu soudobého studia verše”, u: Lenka Jungmannová (ur.): *Česká literatura rozhraní a okraje: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky*, Prag 2010, str. 513–522.

²⁴ Josef Dobrovský [“Zpěv ke cti nejsvětějšího Otce Pia Šestýho...”], u: *Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren*, 1786, 2. sv., str. 131–136 [idem, *Něco pro českou Litteraturu...*].

²⁵ Usp. podrobnije Dalibor Dibiáš, *Puchmajerovské almanachy*, str. 91.

²⁶ Usp. Vincenc Brandl, *Život Josefa Dobrovského*, str. 53, resp., s rozdílnými hodnoceními, František Cínek, *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského. 1778–1870*. Olomouc 1934; Jan Drábek, *Moravský generální seminář 1784–1790*, Loštice 1946, str. 27; Zdeněk R. Nešpor, *Náboženství na prahu*, str. 232; Josef Táborský, *Reformní katolík*, str. 60, s referencama prema starijoj književnosti.

²⁷ Usp. František Cínek, “K národnímu probuzení”, resp. Stachovu soudobou korespondenci, Pavel Křivský, *Dopisy V. Stacha Josefu Dobrovskému*.

²⁸ V. Vincenc Brandl, *Život Josefa Dobrovského*, str. 57.

²³ T–M [Václav Thám?, *Básně v řeči vázané*] *Prager Blätchen* 1, 1785, s. 280–282, ovdje str. 280. Na području kazališta usp. V[áclav] S[tach], K[arel] Ignác a V[áclav] Thám, *Blagdan českog jezika, na dan drugoga izvođenja Štefanovog Odmetnika u Pražskom domoljubnom Kazalištu od Bondynskog društva Njemačkih glumaca, dne 25 siječnja 1785*, b. m. 1785. [str. 2].

²⁴ Usp. također Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 494.

²⁵ Václav Thám, “Předmluva”, u: *idem* (ur.), *Básně v řeči vázané*, Prag 1785, b. str.

²⁶ V. Jan Jakubec, “Dopis Václava Stacha z r. 1785 a Václava Tháma z r. 1787 Jiřímu Ribayovi”, *Listy filologické* 51, 1924, str. 286–293, ovdje str. 290.

²⁷ V. izravno sljedeći V[áclav] S[tach] *Starý Veršovec pro rozumnou kratochvíli*. Prag 1805, str. 16–17, res. výklad zde na s. 000. Usp. i Peter Drews, *Tschechische Übersetzungen deutscher Belletristik. 1771–1900*, Dresden 2007, str. 15.

perspektive kasnije historiografije Stachu nisu išle u prilog rabulistika, intrige i agresivnost koje je već spomenuo Dobrovský, s kojima je ulazio u sporove, dakako u svoje vrijeme ni izdaleka ne usamljen, također ni kasnije.³⁴ Kao ilustracija navodi se pismo Dobrovskog Jiříju Rybaju od 22. studenog 1790, u kojem je stanovita bilanca Stachova ponašanja: *“Mit mir hat er seit 2 Jahren gänzlich gebrochen, so zwar, daß mir niemand noch solche Grobheiten schrieb als er es in vielen Briefen that, die ich nie beantwortete.”*³⁵ Istodobno Dobrovský je priznavao stanovitu vrijednost Stachovih radova, kojima je u doba sjemeništa pripadao i njegov za ono vrijeme značajan i opet na prijevodima zasnovan *Priručnik učitelja naroda* (1787),³⁶ i to unatoč autorovoj navodnoj žurbi.³⁷

Ipak, ne može se zanemariti činjenica da su oštri sukobi bili karakteristični i za prethodna Stachova nastojanja da djeluje prosvjetiteljski u širokoj češkoj javnosti i uopće za njegovo nastojanje da utječe na književnost pisanu na češkom jeziku u tradicionalnom, širem smislu riječi, koja je donedavno bila izložena autoritetima crkve. Osim tolerancijskih prijevoda, koji su u nekim slučajevima izravno konkurirali aktualno rabljenim katoličkim priručnicima³⁸, tu se radilo i o već spomenutim bohemiziranim Roykovim knjigama o Janu Husu s komentarima kojima se napada crkva i uspostavlja nešto kao vlastita komunikacija s čitateljem i publikom. Stach je u sličnim radovima i polemikama neupitno upozoravao na slobodu tiska, pledirao za područje kritike i snagu argumenata, odnosno kritičko čitanje *Pisma*, problematizirao puko pokroviteljstvo sa suvremenim autoritetom.³⁹ Također se u Olomouci s jozefinskim zanimanjem za njemačku prosvjetiteljsku književnost zauzeo za prvi češki udžbenik pastoralne teologije Jiljíja Chládeka, a 1788.⁴⁰ izdao je prijevod modernijeg priručnika *Leitfaden für die in den k. k. Erblanden vorgeschriebenen deutschen Vorlesungen über*

die Pastoraltheologie (1782) bečkoga autora Franza Giftschütze (*Počeci Javnoga u Carsko Kraljevskim zemljama propisanog tumačenja Pastirske Teologije*, 1789–1790), koji je na poticaj ureda jezično pregledao Dobrovský.⁴¹ Već to djelovanje ubacivalo ga je u velike konflikte sa suvremenima pa kako mu je pomoglo u njegovu privremenom usponu, tako je utjecalo i na njegov pad u postrevolucionarnom razdoblju, kad se u češkim zemljama područje kritike ponovo sužavalo i u njemu je jačao utjecaj starijih autoriteta.

Početak književnoga spora između Dobrovskog i Stacha izravno se povezuje sa trima rečenicama starijeg učenjaka i njegove *Böhmische Prosodie* (1795), koje su nakon 1786. godine ponovo navodile Stacha kao primjer za nisku razinu rime u češko-jezičnim pjesmama: *“Die Alten reimten viel genauer als es Lomnický tat. Selbst Strejc reimt oft schlecht. Noch schlechter aber der Verfasser der geistlichen Lieder.”*⁴² odnosno ulomak iz dotičnih Stachovih *Nábožných písní pro katolického měšťana a sedláka k veřejným a domácím službám božím* (*Pobožnih pjesama za katoličkog građanina i seljaka za javne i kućne službe Božje*, 1791), koje su sadržavale privatne i javne pjesme za razne prilike i molitve. Iako su u svoje vrijeme *Pobožne pjesme* izišle u maloj nakladi i zbog svoga karaktera su izvan kanona i zanimanja književne znanosti,⁴³ njihovo mjesto u Stachovu djelu nije moguće podcijeniti. U emfatičnoj dedikaciji u stihu pisac se ponovo okreće prema Ignazu Cornovi i svoju poeziju, u kojoj vidi mogućnost nadogradnje starije, nezadovoljavajuće pjesme i na temelju vlastitoga čitanja *Pisma* te na svoj način pristupačno i čistim jezikom utjecati na društvo ili “razmnožiti pobožnost i čestitost”, opet povezuje s Božjom inspiracijom na način Klopstocka i njegovih nastavljača u Habsburškoj Monarhiji.⁴⁴

Unatoč vremenskoj bliskosti *Pobožnih pjesama* i *Böhmische Prosodie*, uzimanje Stacha za primjer starijeg, nesavršenog stihotvorstva ipak potiče pitanja o motivu toga izbora Dobrovskog budući da je veća sloboda rimovanja bila karakteristična i za druge suvremene autore, računajući tu i Františka Knoblocha, čiju je pjesmu učenjak uvrstio u drugu verziju svoje *Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur* (1792). Jednako tako bilješka o *Pobožnim pjesmama* u Wiflinglovom *Kalender für Aufseher, Katecheten und Lehrer der Nationalschulen im Königreiche*

³⁴ Usp. V[áclav] St[ach] “Starý Veršovec pro rozumnou kratochvíli”; rukopisi *Divný oučinek potěhu, Kritický výklad pomatených českých gramatik a Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého kritickým přirovnáním německého, řeckého a latinského*, u: Václav Zelený, Václav Stach.

³⁵ *Josefa Dobrovského Korespondence 4. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810*, ur. Adolf Patera, Prag 1913, str. 179–180.

³⁶ Podrobnije Tomáš Měšťánek, “Václav Stach a jeho příručka Učitele lidu”, u: *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university*, 1973, sv. B 20, str. 87–100.

³⁷ Usp. i *Josefa Dobrovského Korespondence 4*, str. 179.

³⁸ V. gore i Georg Friedrich Seiler, *Náboženství nedospělých*, Prag 1785; Jakob Friedrich Feddersen, *Kniha mravů křesťanských pro měšťana a sedláka*, prev. Václ[av] Charda [Stach], Prag 1786.

³⁹ V. osobito [Václav Stach] *Psaní školního mistral Petra Záchodského z Slevizu k obraně evangelických učitelů a svobodného učení Evangelického proti nedůvodnému důkazu, že učitelové Evangeličtí nejsou kněží, Václava Rokosa...* Prag 1786, str. 11.

⁴⁰ Usp. Jana Pleskalová, Josef Vintř (ur.), *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození. J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci*, Prag 2004, str. 398.

⁴¹ Usp. pozitivno, s naglaskom na dugovječnost toga Stachova djela, Zdeněk R. Nešpor, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Prag 2006, str. 317.

⁴² Josef Dobrovský, *Literární a prozodická bohemika*, ur. Miroslav Heřman, Prag 1974, str. 92.

⁴³ Svojevrsna je iznimka posebno Václav Řezníček, “Jos. Dobrovský a V. Stach”, *Časopis Musea Království českého* 80, 1906, str. 472–474.

⁴⁴ [Václav Stach] “Předmluva pro vlastence o cíli knihy”, u: *idem* (ur.), *Nábožné Písne pro katolického měšťana a sedláka k veřejným a domácím službám Božím*, Holomouc 1791, b. s.

Böhmen nije sadržavala jezične primjedbe, upravo obratno: hvalila je mnoštvo “*schöner und erhabener Gedanken*” u djelu.⁴⁵ Možda je do tog izbora dovela Stachova ubrzana produkcija, no vjerojatnije je da su razlog bile pjesnikove otvoreno iskazane osobne ambicije i nasuprot tomu rezerviranost Dobrovskog prema suvremenom književnom uzusu, usto u koordinatama značajnih političkih i socijalnih promjena nakon smrti Josipa II. koje su zadirale i u položaj češkog jezika.⁴⁶ Naime, druga polovica osamdesetih i devedesete godine 18. stoljeća, kad veza s pučkim prosvjetiteljstvom i protivljenjem viših slojeva prema jozefinskoj centralizaciji osnažuje publiku i ulogu češkog jezika te se time prema njemu postavljaju viši zahtjevi, pokazuje se kao bitno razdoblje jezičnih sporova, dakle i sporova oko diferencijacije češko-jezičnoga književnog sustava. Dok je npr. još 1872. Dobrovský pohvalio *Böhmische Sprachlehre* Františka Jana Tomse, kasnije se postavio rezervirano prema njegovu približavanju jezika razgovornom modelu iz pučkih projekata tipa *Měsíční spis* (*Mjesečni spis*), iako manje s obzirom na uzus u usporedbi s Františkom Martinom Pelclom, prvim profesorom češkog jezika na praškom sveučilištu.⁴⁷ Upravo suprotno, tadašnji pokušaji zbližavanja pravopisa i jezika općenito s razgovornim češkim jezikom očito su se crpili iz dijaloga s javnošću koja se rađala, a u kojem su značajnu ulogu igrali primarno popularni književnici koji su pisali na češkom jeziku.⁴⁸

Sama *Böhmische Prosodie*, koja se pojavila kao poglavlje Pelclove razmjerno konzervativne učenjačke gramatike *Grundsätze der böhmischen Grammatik*, i njezina daljnja sudbina još uvijek je, usprkos obilnoj literaturi predmeta, vrijedna pozornosti: naime, ona ne predstavlja samo razmjerno radikalno zavođenje silabotonske norme, dakle pažnje vrijednu demonstraciju prosvjetiteljskog pogleda na dotad neslućene “zakovitosti” jezika i njegovu argumentaciju.⁴⁹ Ništa manje nije značajan ni njezin nastanak “na molbu” mladih, odgojenih na suvremenoj poeziji na njemačkom jeziku iz kruga Antonína Jaroslava Puchmajera, za koje je – a zbog zajedničkog prisvajanja književnog sustava nasuprot neodređenoj i također u njemačko-

jezičnoj Češkoj postupno zastarjeloj bardskoj “prirodnosti” – Dobrovský postajao učenjački patron.

*Man hat (...) in Versen die Sylben gezählt (...), wie man sich noch aus der Themischen Sammlung (...) überzeugen kann. Es bleibt also dem Herrn Anton Puchmayer und seinen Mitarbeitern die Ehre, die Regeln der wahren Prosodie (...), zuerst befolgt zu haben,*⁵⁰

– tako je učenjak osuđivao stihotvorstvo Thámovog kruga i Stacha na sličan način kao što je posljednji spomenuti desetljeće prije toga postupao s Dlabáčom. Sličan koncept polemike s nesputanim bardskim kultom u njemačkoj književnosti zagovarao je autoritet toga doba Johann Christoph Adelung, čiji je renome u češkim zemljama, kao što je poznato, bio veoma visok.⁵¹

Sličan rastući utjecaj Josefa Dobrovskog na književnost na češkom jeziku u očima suvremenika ilustriraju npr. novogodišnje pjesme Václava Meležíneka. Dok je još u osamdesetim godinama 18. stoljeća taj pjesnik bio sklon braći Thám kao autorima knjiga i kazalištarcima (npr. “Taj [odbačeni jezik češki] kroz mnogu Gospodu k nama / Prvo kroz dva brata Tháma, / Dolazi sad k uzvisenju, / Kao iz mrtvih uskrsenju”⁵²), već 1796. u njegovom *Daru nove godine* figuriraju na prvom mjestu Dobrovský (“Prvo nešto o Dobrovskom, / O tom vrlom mužu češkom, / Koji naroda svog ljubi, / Rad i trud on k tomu hvali, / U njegovu slavu i čast”⁵³) te dalje F. M. Pelcl i František Faustýn Procházka, a recimo spomenuti su i braća Thám i drugi. Utjecajna su bila također četiri almanaha A. J. Puchmajera prema načelima Dobrovskog, čak s njihovom rekapitulacijama na češkom jeziku, koje su izišle s kratkim razmakom u razdoblju 1795–1802, što je za ono vrijeme bilo jedinstveno. Tako je Dobrovský mogao 1815. donekle ironično rekapitulirati da se nova prozodija proširila i da su na temelju nje pisani čak i Stachovi bolji stihovi.⁵⁴

⁵⁰ Josef Dobrovský, *Literární a prozodická bohemika*, str. 98. Za nastavak suradnje v. npr. Miloslav Hýsek, “Jungmannova škola kritická”, *Listy filologické* 41, 1914, str. 230–270, 350–372, 442–450, ovdje str. 237.

⁵¹ V. Walter Schamschula, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung*, str. 254; Walter Dengler, *Johann Christoph Adelungs Sprachkonzeption*, Frankfurt am Main et al. 2003. Úsp. ponovo Dalibor Dobiáš, *Dobrovského Česká prozódie*.

⁵² Václav Meležínek, *Dar nového léta 1787. Všem Pánům Pánům jazyka Českého, horlitelum Pánům Thámům. Pánům vlasteneckého divadla milostivě obdařeným hercum a šlechtěným Pánům a Pannám, spolu Pánům hudebníkům. Chvalozpěv*, b. m. 1787.

⁵³ Václav Meležínek, *Dar Nového Roku. Slovtutným, váženým Panům Vlastencům, jazyka Českého milovníkům, Panům Čechům výborným a vši pocty hodným*, b. m. 1796.

⁵⁴ Josef Dobrovský, “Über den Wohlklang der Slawischen Sprache, mit besonderer Anwendung auf die Böhmische Mundart”, u: *idem: Slovanka*, Prag 1815, str. 1–94, ovdje str. 54.

⁴⁵ [Ignaz Richard Wilfling, Nábožné písně, u:] *Kalender für Aufsher, Katecheten und Lehrer der Nationalschulen im Königreiche Böhmen auf das Jahr 1795*, Prag 1795, str. 82.

⁴⁶ Josef Dobrovský, “Geschichte der böhmischen Sprache”, u: *Neuere Abhandlungen der k. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* 1, 1791, str. 311–364, ovdje str. 364; *idem, Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, Prag 1792, str. 208.

⁴⁷ V. Hugh LeCaine Agnew, *Origins of the Czech National Renaissance*, Pittsburgh – London 1993, str. 79.

⁴⁸ V. Walter Schamschula, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben*, München 1973, str. 239.

⁴⁹ V. Walter Schamschula, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben*, München 1973, str. 239.

Tri rečenice koje se tiču izlizanih rima očito su mogle trajno naljutiti polemičkog, načelno osamljenog⁵⁵ i s Dobrovským i drugim suvremenici zavađenog Václava Stacha, ali i isprovocirati njegov širem krugu namijenjen odgovor koji se naposljetku ticao i F. M. Pelcla.⁵⁶ Naime, slično kao i Dobrovský u *Böhmische Prosodie*, i Stach je već u predgovoru *Pobožnih pjesama* pripadao onima koji su u osamdesetim i devedesetim godinama 18. stoljeća šire razmatrali mogućnosti češkoga jezika kao jezika književnosti. Recimo da je nedugo prije toga, slično kao i drugi suvremenici, sumnjao u to da češki jezik, unatoč svojim kvalitetama, ikad može dostići njemački,⁵⁷ pa se čini kao da je tu o njemu razmišljao s više nade. Iako nije imao usporedivu filološku naobrazbu, i on je zamjerao prethodnicima nejasnost jezika, nastupao je kao arbitar i pledirao za svoj pravac: “Iz toga [nedostatka starijih pjesama] neki iz našeg naroda sudili su da bi naš jezik sam u sebi imao te nedostatke, koji se svim našim pjesmaricama, starim i novijim, mogu s pravom prigovoriti.⁵⁸ Njegova pozicija k tomu se prožimala sa stavom braće Thám (npr. Stachovo prihvaćanje optužbe na račun Dobrovskog za to što taj, isprva njemački odgojen “diktator”, sam ne vlada dobro češkim jezikom, upotrijebio je u svojim polemikama također K. I. Thám⁵⁹), makar je Stach ulazio u sporove više kao naobražen, vjerski pjesnik koji komunicira s publikom i koji je u lokalnim razmjerima bio sljedbenik F. G. Klopstocka s naglaskom na pobožnu inspiraciju poezije, ali i na snagu vlastitih rješenja.⁶⁰

To svoje shvaćanje slobode književnika koji obrazuje, koje prevladava glavni josefinski praktični razmjer njegova dotadašnjeg djela te oprezno obrazlaže pjesnička nastojanja i u ograničeno razvijenom češkom jeziku toga doba, s orijentacijom na njegovu javnost, Stach je već u predgovoru *Pobožnih pjesama* formulirao na sljedeći način:

No svaka riječ, svako predočavanje, oslikavanje i govor ne dolazi od Boga; Bog je to prepustio sposobnosti svakoga pisca, što jasno vidimo iz toga da svaki sveti pisac piše drugim govorom. Ali što se tiče istina vjere

u svoje vrijeme objavljenih, tu se sveti pisci savršeno izravnavaju, i toliko istina objavljenih na svoj vlastiti način, svojim vlastitim, upravo puku razumljivim riječima i ljudskim mislima, ljudima predstavljaju. Koliko su ih ljudi prema svojim prirodnim sposobnostima, prema svojem uvijek u različitim dobima sve više rastuće spoznaje u ime svojega zadovoljstva, usprot tadašnjim vladajućim pogreškama, zabludama i iskverenosti, u ime svojega savršenstva i blaženstva trebali.⁶¹

Spominju se tu i Stachove predodžbe o tradiciji, kao i o relativnosti istine, računajući tu i onu književnu, te potrebe za njenom kritičkom diskusijom,⁶² kao stanoviti pučko-prosvjetiteljski sažetak tadašnjeg diskursa namijenjenog češkom primatelju. Iako razmatranja o “naznakama romantičke koncepcije pjesništva” u njegovom djelu⁶³ vrijede samo u okvirima najširih granica romantizma, nije moguće zanemariti da osobito sljedeće Stachove deklaracije kao: “Drugome nju [časnost jezika] skriva, / Tko u crkvi ne biva, / Gdje se Muza prorocima javi”⁶⁴ – otvaraju se modernom poimanju pjesništva.

Stachov praktični pogled na utjecaj književnih djela ujedno ga je usmjerio prema predodžbi tradicije kao pretpostavke inovacije: već u *Pjesmama kršćanskim* iz 1785. godine nije iznova stvarao tekstove, nego ih je prosvjetiteljski modificirao te je adaptacijski napredovao i u svojim uradcima za *Pjesme u jeziku izvezene*, naime u zahtjevnim slobodnim prijevodima F. G. Klopstocka i Alexandera Popea na češki. Osobito u prvom slučaju uspio je povezati uzvišenu temu s inovativnim ritmičkim izrazom izvedenim između ostalog kroz domišljat rad s intonacijom.⁶⁵ Za tradiciju, eventualno i kritički revidiranu, opet se izjasnio u predgovoru *Pobožnih pjesama*:

U kršćanskom okupljanju veoma su važni zajedničko pjevanje i molitva. Ako se tomu doda obredna glazba bez plesnih skokova, tad čitavo srce mora biti žarom prožeto. (...) Stoga stare obredne pjesme više od svih drugih volim. (...) Znam da je mnogi zle namjere odagnao (...) pobožnom pjesmom koju je često s ostalim ljudima u crkvi i u svom domu pjevao.⁶⁶

Može se pretpostaviti da je odgovarajući stav, na pozadini tradicionalnog i u češko-jezičnom pjesništvu na završetku 18. i početku 19. stoljeća snažne poveza-

⁵⁵ Jana Pleskalová, Josef Vintř (ur.), *Vídeňský podíl*, str. 400.

⁵⁶ V. npr. Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 848.

⁵⁷ [Václav Stach] “Předmluva”, u: *František Gifřišic, Počátkové k Verejnému v Cís. Král. zemích předepsanému vykládání Pastýřské Theologie vydaní v Německém jazyku* 1, Prag 1789, str. 000.

⁵⁸ [Václav Stach] *Předmluva pro vlastence* b. s.

⁵⁹ Usp. Václav Flajřhans, *Spory Dobrovského s Thámem*, Král. Vinohrady 1896; Walter Schamschula, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung*, str. 205.

⁶⁰ V. posebno [Václav Stach] “Předmluva pro vlastence”, b. s. *K praktickým omezením v jeho přijetí Klopstocka*; Arne Novák, “Ohlasy Klopstocka v literární činnosti Václava Stacha”, *Listy filologické* 30, 1903, str. 32.

⁶¹ [Václav Stach] *Předmluva pro vlastence* b. s.

⁶² V. Tomáš Měřšťánek, *Václav Stach a jeho příručka Učitele lidu*.

⁶³ Lenka Kusáková, “Václav Stach”, u: Luboš Merhaut (ur.), *Lexikon české literatury* 4/1, Prag 2008, str. 322–325, ovdje str. 323.

⁶⁴ Václav Stach, “Divný oučinek potěhu”, u: Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 735. V. i druge Stachove radove u: Miloslav Hýsek, “Stachův překlad Mesiáše”, *Časopis Matice moravské* 30, 1906, str. 27–44, ovdje str. 36 i dr.

⁶⁵ Usp. Dalibor Dobiáš, *Puchmajerovské almanachy*, str. 188.

⁶⁶ [Václav Stach] *Předmluva pro vlastence*, b. s.

nosti riječi i pjevanja, djelovao – nasuprot radikalnoj prozodijskoj reformi Dobrovskog – i na piščeve daljnje radove u stihu i na spomenuto sudjelovanje u sporu.

Stari stihotvorac za razumnu zabavu (Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli), koji zahvaća programatske i općenito domoljubne pjesme, odnosno prijevode te izbor iz Stachovih opsežnih, bogato rječitih i mnogih osobnih polemika, izišao je zahvaljujući K. I. Thámu 1805. godine kao jedini tiskani rad među inima (Thámovu ulogu moguće je, s obzirom na njegovo prethodno pristajanje na prozodiju Dobrovskog, objasniti kako njegovim vlastitim sporovima, tako i utjecajem dotad najviše proučene – Jungmannove rukopisne – polemike s tim sustavom u članku “Bezpredrasudno mišljenje o češkoj prozodiji” [“Nepredrasudné mínění o prozódii české”] iz 1804. godine⁶⁷). Kako je poznato, izložio je piščevu prozodijsku poziciju, otvorenu starijem silabizmu napjeva, koji je moguće nijansirati pravilnim cezurama između riječi i tako među ostalim tvoriti i jamske stihove, nasuprot i unatoč Dobrovskom. A mogao je tvoriti i u kvantitativnom stihu na temelju sustava V. J. Rose (prije nego o izravnom odnosu prema Klopstockovim eksperimentima s kvantitativnim stihom tu je, i zbog stanovite konfuznosti argumentacije, potrebno promisliti o općim tendencijama vremena koje su pod utjecajem njemačkog autora).⁶⁸ Malo se, zapravo u pravilu s ideološkim komentarom, pozornost kasnijeg istraživanja oslanjala na Stachov napad na rastući autoritet prosvjetiteljskog učenjaka. Prelazilo se i preko njegova stanovišta o aktualnoj komunikaciji, konstruiranoj tradiciji koju je više htio adaptirati i očistiti nego usidriti “izvanjskim” principima. I preko dijaloga koji se rađao s – češko-jezičnom – publikom u kojem je, po uzoru na predgovore svojih starijih prijevoda, rabio elemente barokne retorike te istodobno i s navodno “nepristranim” učenjacima koji se distanciraju od književne kritike:

Česi svi su griješili,
Nisu u tonu pjevali? –
Tko to viknu – jel’ domoljub?
Ili Ugar? Ili Nijemac?
Starih Čeha, ne? učenjak?
Koji jezik naš posvoji,
Jel’ bi sve da sam pokori?
Zar vi zato svi gledate,
Zato mu se i klanjate,
Preteče vas u grđenju? –⁶⁹

⁶⁷ Srov. Václav Zelený, *Život Josefa Jungmanna*, Prag 1873, str. 53.

⁶⁸ V. naposljetku Dalibor Dobiáš, *Dobrovského Česká prozódie*. Izravno o odnosu Stacha prema Klopstockovim i drugim njemačkim prozodijskim i uopće lingvističkim radovima posebno Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 848; Arne Novák, *Ohlasy Klopstocka*, str. 41.

⁶⁹ V[áclav] St[ach], *Starý Veršovec*, str. 89.

U *Starom stihotvorcu* upravo je domoljubni vatreni pjesnik Stach, a ne učenjak Dobrovský, taj koji ima zadaću da na temelju više svrsishodnog i ne posve uvjerljivog prizivanja uobičajenih autoriteta poput Horacijia oblikuje ukus publike (“To su svih stihotvoraca prava! / Njima iz gramatike ne ide slava! – / Iz njih se gramatici učite! / Isto što i oni vi preporučite!”⁷⁰), i to kao kategoriju povezanu s idejom slobode etno-lingvalno određenog⁷¹, samostalnog pojedinca i naroda: “Kao što su svi narodi / Moravljani i Česi, / i Slovaci slobodni, / Stihova su svojih vrijedni.”⁷² Uzor tu ponovo nude probuđeni njemački bardovi, ali i općenita predodžba prirodnog pjesništva Sjevera (“Poznajem vas, vi pjevači / Inozemnog roda! / Znam ja kakvi ste mudraci / Iz sjevernoga kraja! / A ja južni stanovnik / Ne mogu vam prići bliže. / Gledam, motrim svojim okom / I vidim da zdravo je.”⁷³) i iskonska snagu poezije uopće: “Nekoć je rapsod pjesmom stijene lomio, / Dobio što je htio, rijeke u tok stavljao, / Tigrove bijesne svojom glazbom ukrotio, / Lavove grabljive stišao.”⁷⁴

Prigovor Dobrovskom zbog njegova germanizma, koji mu je Stach uputio u pretposljednem odlomku, apostrofiranjem domoljubne češke publike, a pritom upućivanjem na njemačke bardove i vlastitu predodžbu o uzletu češke poezije na njemačkim temeljima, književni povjesničari shvaćali su kao veoma proturječan i kritizirali su autora *Staroga stihotvorca*.⁷⁵ No, čini se da, unatoč Stachovoj prigodnoj nekonzistentnosti koja među ostalim proistječe iz prizivanja klasičnih autoriteta, tu također postoje spojnice među dvojicom autora i potječu već iz جوزefinske delatinizacije i naglaska na prosvjetiteljskom njemačkom jeziku kao jeziku kulturnog transfera u Habsburškoj Monarhiji, koje je u osamdesetim godinama uz braću Thám prihvatilo npr. i Matěj Václav Kramerius, a koje su se postupno preoblikovale (npr. kod A. J. Puchmajera i njegovih suvremenika u okviru programatskih prijevoda slavenskih pjesnika).

Dok je Dobrovský na toj pozadini filološki razradio svoju teoriju naglaska u češkom jeziku⁷⁶ i tako otvorio put prema zahtjevnim formama i ritmičkim eksperimentima nekih autora Puchmajerova almanaha, izuzev kvantitativnog stiha koji se povezivao s razdobljem baroka, Stachu je njemačka književna modernizacija postajala sredstvo promicanja usporedivog dijaloga na češkom jeziku, kao i vlastite osobnosti. Dakako, u *Starom stihotvorcu* pozornost privla-

⁷⁰ V[áclav] St[ach], *Starý Veršovec* [str. 5].

⁷¹ Usp. V[áclav] St[ach], K[arel] Ignác i V[áclav] Thám, *Svátek českého jazyka* [str. 2].

⁷² V[áclav] St[ach] *Starý Veršovec* [str. 3].

⁷³ V[áclav] St[ach] *Starý Veršovec*, str. 11.

⁷⁴ V[áclav] St[ach] *Starý Veršovec* str. 137.

⁷⁵ V. npr. Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 853.

⁷⁶ Usp. Walter Schamschula, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung*, str. 276.

če i njegova apostrofiranja – rođene češke – publike za koju je autor izabrao privlačnu formu pamfleta:

Čiji ste? Njegovi [od Dobrovskog], ili od naroda?
Kakav je urod od njega
U domoljubnoj berbi?
Ponizit ćete svoju osobu
Slobodnog pjevača?
Ako ste s duhom siromaha.

Koji mudrac to osudi,
Što si narod sam prosudi
Glasom prirode,
Pravom starine?⁷⁷

Prije nego starijeg barda, apostrofiranja zapravo anticipiraju nacionalističke instrumentalizacije figure narodnoga pjevača iz 19. stoljeća (Stachova češka domestikacija mitologije u pjesništvu, prisutna još od 1782. godine, dade se usporediti npr. s Kollárovom *Kčeri Slavinom (Slávy dcera)*).

Znanost o književnosti ironično je komentirala kako karakter tako i opseg najpoznatijih Stachovih polemika, izvore dijela *Starog stihotvorca*, naime *Čudan učinak postolarskog remena (Divný oučinek potěhu)*⁷⁸. Slični opsežni satirički radovi u stihu nisu bili anomalije na kraju 18. stoljeća a ni u prvim desetljećima 19. stoljeća, što dokazuju pamfleti u stihu koji su se bavili sukobima iz osamdesetih godina, ali i u svoje vrijeme samo rukopisna *Boginja Vojtěcha Nejedlog* (1819).⁷⁹ No, zanimljivo je da se u uvjetima češko-jezične književnosti taj žanr spajao s književnom kritikom, usredotočenom, kako u slučaju Stacha, tako i Nejedlog, na aktualna pitanja prozodije. Autor *Čudnog učinka postolarskog remena* bio je do stanovite mjere svjestan svoje grubosti i koristio ju je kao element koji je trebao privući zanimanje šire publike:

Bogatu vam zbirku nudim
Da svatko na izbor ima:
I visoko za mudrace
Ili nisko za prostake,
Il' svjetovno ili sveto;
Uvijek samo češko, eto,
Svima shvatljivo [...]
Ponekad je prosto jako,
Ne zgražajte mi se tako.⁸⁰

⁷⁷ V[áclav] St[ach] *Starý Veršovec*, str. 105.

⁷⁸ Usp. Josef Hanuš *et al.*, *Literatura česká devatenáctého století* 1, Prag 1911, str. 529

⁷⁹ Vojtěch Nejedlý, *Bohyně. Báseň v osmi zpěvích*, ur. Ferdinand Strejček, Prag 1910.

⁸⁰ Václav Zeelený, *Václav Stach*, str. 730.

ZAKLJUČAK

Dok je Stachova polemika s Dobrovským, koja na autorovo nezadovoljstvo nije imala veći odjek ni u slučaju tiskanoga *Starog stihotvorca*,⁸¹ postajala sve više kuriozitet, vodeće mjesto u kanonu češko-jezične književnosti u nastajanju zauzimao je krug pjesnika oko A. J. Puchmajera, koji su se isprva gotovo po-božno naklanjali Dobrovskom⁸² kojeg je Stach tako omalovažavao.⁸³ Stachovi zahtjevniji tekstovi koji bi pratili njegov daljnji književni uspon, prijevod Klopstockova epa *Der Messias*, u prvim desetljećima 19. stoljeća ostali su u rukopisu i nisu pobudili zanimanje književnopovijesnih sinteza u 20. stoljeću.⁸⁴ Dakako, potrebno je tu istaknuti da je i Puchmajerov krug pjesnika, u težnji prema zahtjevnijem češkom stihu, sve više tražio alternativu sustavu Dobrovskog. Usto je i njegovo stvaralaštvo, najizrazitije u posljednjem petom almanahu iz 1814. godine, dolazilo u dodir kako s novim nastojanjima da se iskoristi komunikacijski potencijal silabizma (Václav Hanka i dr.), tako i s težnjom oživljavanja zahtjevnoga češkoga kvantitativnog stiha kao sponu s klasičnim jezicima, računajući i sanskrt, što je bilo karakteristično za autore pod utjecajem neohumanizma (Josef Jungmann, P. J. Šafařík, František Palacký i dr.). Kao uzor u tim okolnostima ponovo je navođen i F. G. Klopstock.⁸⁵ Češka prozodija tako je još u prvim desetljećima 19. stoljeća, unatoč autoritetu formativnoga djela Dobrovskog, predmet diskusija i sporova i ne iznenađuje da je donijela, doduše epizodni, povratak Stachovu djelu.⁸⁶

Nije moguće prijeći preko brojnih Stachovih paradoksa, proturječja i nedosljednosti, uostalom u mnogočemu karakterističnih za josefinsko doba i njegove ambicije: npr. njegovi ispadi protiv autora Puchmajerovih almanaha, koji se distanciraju od njegova zastarjelog koncepta barda, djeluju jednostrano, sputano starijim kategorijama.⁸⁷ No, za našu temu je bitnije to da već nastanak *Böhmische Prosodie* i polemika oko nje, prije kasnijih sukoba Dobrovskog i autora almanaha za zahtjevnu češki pisanu prozu na prijelomu prvog i drugog desetljeća 19. stoljeća⁸⁸,

⁸¹ V. Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 843.

⁸² Usp. Pavel Křivský, "Korespondence A. J. Puchmajera s J. Dobrovským", *Literární archiv Památníku národního písemnictví*, br. 8-9, 1974, str. 203.

⁸³ V. posebno Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 728.

⁸⁴ O tome usp. Arne Novák, *Ohlasy Klopstocka*, str. 31–42; Miloslav Hýsek, *Stachův překlad*.

⁸⁵ Npr. Pavel Jozef Šafařík, František Palacký, *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie*, ur. Mikuláš Bakoš, Bratislava 1961.

⁸⁶ Karel Alois Vinařický, "Literární listy", *Časopis Společnosti Vlastenského museum v Čechách* 3, 1829, str. 75–81 i dalje. V. i npr. Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury* 2, Prag 1960, str. 207.

⁸⁷ Václav Stach, "Divný oučinek potěhu", u: Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 735.

⁸⁸ Usp. Felix Vodička, "Stanovisko J. Dobrovského k překladu Numy Pompilia od Jana Nejedlého", *Česká literatura* 2, 1954, str. 82–89.

zrcali proces diferencijacije češko-jezične književnosti računajući tu i stvaranje i samorefleksiju književnog sustava u užem smislu riječi i u mjeri koja izaziva konflikte kao i bit uloge učenjaka u tom procesu. Dok je Stach tu predstavljao u pravilu pjesničko-prevoditeljsku poziciju, formiranu kroz prosvjetiteljski odnosno pučko-prosvjetiteljski realitet i praksu jozeфинизма, medije toga doba i češko domoljublje, odnosno nadolazeći nacionalizam (Karao sam samo bratski! / Da, sa smijehom – ali češki⁸⁹), Dobrovský je ulazio u sporove samo kao učenjak koji je svoj autoritet, jednako kao i njegov njemački kolega J. Ch. Adelung, temeljio na sposobnosti sistematičnog formuliranja zakonitosti proučavanog jezika i na reprezentativnom karakteru određenih radova na njemačkom jeziku u devedesetim godinama 18. stoljeća. Bliskost ishodišta dvaju protivnika ogleda se u njihovom nastojanju da odrede čitav sustav moderne poezije kao navodni inicijatori na odgovarajućem području.

Onako kako je Dobrovskom bila potrebna pjesnička škola i suradnja s njom, nije oklijevao opisati korespondenciju i u drugom izdanju svoje *Böhmische Prosodie*, nije ni Stach u *Starom stihotvorcu* ni u svojim rukopisnim raspravama zaobišao eksurse u stručna pitanja češkog jezika. Tipično za njegovo doba svojom zaslugom smatrao je već samu demonstraciju mogućnosti češkoga kao jezika književnosti, iako je sam poeziju iz Puchmajerova kruga smatrao školskom: “Nemogućim se činjaše, / Da pjesni te pobožne, / Što Klopštoka nadahnuše / Jezik moj može shvatiti / I u njima duh moj obratiti, / To se zbilo u Tvoju [Božju] čast.”⁹⁰ Poteškoće u tom nastojanju – a moguće i njegovu prozodijску nesigurnost – potvrđuje činjenica da je, dovršivši svoju najopširniju zbirku pjesama,⁹¹ načinio spomenuti prijevod majstorskog Klopstockova djela epa *Der Messias*, nakon polemike u prozi, a svoje prateće tekstove napisao je u stihu.

Ishodišta dvojice autora i tijek njihove diskusije tako pokazuju ograničenje sustava češke književnosti onoga doba u usporedbi s razvijenijim njemačkim: Stach se još osamdesetih godinama 18. stoljeća usredotočio na očišćenje duhovne pjesme, dotad vezane za crkveni autoritet, i samo je tu i tamo tiskao svoje prijevode i adaptacije suvremenih mu zapadnih pjesnika, a tek onda svoje radove. Njegovo nastojanje da polemizira s autoritativnom njemački pisanom učenjačkom prozodijom Josefa Dobrovskog, koja je izišla u Pelclovim *Grundsätze der böhmischen Grammatik*, i to s nazorima češke publike na stih, najvjerodostojnije je izraženo u tradicionalnoj polemici u stihu, koja je pak tiskana desetljeće poslije 1805. godine i nije

postigla veći odjek (uostalom i Josef Jungmann raširio je svoje *Bezpredsudno mišljenje* samo kao rukopis namijenjen piscima; deklaracija pjesnika i njegova autonomija dospjeli su do tiskarskih medija na češkom i imali su veći odjek tek na kraju prvog desetljeća⁹²). Češko-jezično pjesništvo s reprezentativnim i poučnim elementima razvijalo se postupno i u diskontinuitetu i očito je do danas ostalo u sjeni nadnarodne, njemačke znanosti.

S češkog, po rukopisu, prevela
Katica IVANKOVIĆ

SUMMARY

THE FIRST CONTROVERSY OVER MODERN CZECH LITERATURE BETWEEN SCHOLARS AND POETS

Modern Czech literature, as it emerged at the turn of the nineteenth century, represents not only a (re)construction of older traditions, but also a new communication system in the beginnings of which the Enlightenment science played a decisive role. The fundamental role of science, against an autonomous discussion of literary aesthetics, was perceived by outside observers to extend well into the first half of the nineteenth century. The argument is based on the theory of functional differentiation of the literary system by Siegfried J. Schmidt and it follows the contention between the Slavist Josef Dobrovský and the poet and translator Václav Stach, who – following Friedrich Gottlieb Klopstock, respectively echoes to the *Sturm und Drang* movement in the Czech lands of the 1780s – sought a modern poetic authority. In fact, this first major controversy over modern Czech literature once again shows how crucial the period of Joseph II and the crisis at its end were for the cultural history of the Bohemian lands and offers an alternative to its nationally limited interpretations.

Key words: Czech literature, the first major controversy, the fundamental role of science, literary aesthetics, the Slavist Josef Dobrovský, the poet and translator Václav Stach

⁸⁹ Václav Zelený, *Václav Stach*, str. 491.

⁹⁰ V[áclav] St[ach] *Starý Veršovec*, str. 16–17.

⁹¹ Václav Stach, *Písně na slavnost Těla Kristoveho, pak o celem umučení v posledních dnech života jeho, a o vzkříšení, víře a důvěrnosti*, Olomouc 1799.

⁹² Posebno [Pavel Josef Šafařík – František Palacký] *Počátkové českého básnictví, zvláště prosodie*, Prešpurk 1818.